

АКАДЕМИЧНИЯТ СТАТУТ НА СОЦИАЛНАТА ПЕДАГОГИКА В КОНТЕКСТА НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА СЪВРЕМЕННАТА СОЦИАЛИЗАЦИОННА СИТУАЦИЯ И СОЦИАЛНАТА ПРАКТИКА

Проф. дпн КЛАВДИЯ САПУНДЖИЕВА
СУ „Св. Климент Охридски“

SOCIAL PEDAGOGY AND ITS ACADEMIC STATUS IN THE CONTEXT OF CHALLENGES, OFFERED BY MODERN SOCIALIZATIONAL SITUATION AND SOCIAL PRACTICES

The paper presents the historical roots and the destiny of social pedagogy in Bulgaria, and makes analysis of its modern academic status.

Социалната педагогика в България има драматична съдба на приемане и отричане между „Осанна“ и „Разпни“! За да ви представя тази съдба и да обобща съвременното академично състояние на социалната педагогика у нас, ще се опитам да направя един своеобразен *SWOT* анализ чрез плюсовете и минусите на традицията и наследството, както и перспективите, възможностите и опасностите на настоящето и бъдещето.

Известно е, че социалната педагогика се утвърждава и заема педагогическото пространство много бързо – от първата поява на понятието „социална педагогика“ в Германия в средата на 19 в. до края на столетието и началото на 20 в. социалната педагогика е вече утвърдено направление на европейското реформаторство, което предлага нови системи за социално възпитание. В България социално-педагогическите идеи навлизат и се разпространяват почти едновременно със зараждането и обнародването им в Германия. Те са един от пътищата, чрез които в България се разпространяват реформаторските идеи и иновациите на европейското образование. И обратно – чрез тях българската педагогическа мисъл навлиза в европейското педагогическо поле и изразява своето отношение към социалната педагогика и социалното възпитание. В първите десетилетия на 20. век социално-педагогическата практика у нас е съзвучна с европейските стандарти. Към 1940 г. вече са налице значителни постижения, регламентирани нормативно чрез закони, наредби и правилници, и в България има мрежа от социално-въз-

питателни институции за деца и възрастни. Въпреки това обаче социалната педагогика не намира място сред университетските учебни дисциплини. Нещо повече – през годините на социалистическия режим този добър опит не само е забравен, но и отречен, защото социалната педагогика е обявена за „буржоазна“ и представена като идея на западното общество за опозиция на комунистическия педагогически модел.

От този кратък исторически поглед върху генеалогията на социалната педагогика у нас се налага изводът, че тя носи по наследство плюсовете на един силен първоначален тласък като научно-теоретична постановка и направление и особено като практика и социална активност и същевременно – минусите от липсата на опит като академична дисциплина и негативите от идеологическата стигма.

След промените в България от 1989 г. социалната педагогика и ние трябваше да преодолеем именно минусите, и то много бързо, „в ход“, защото общественото внимание отново се насочи към социалната педагогика като наука, академична дисциплина и специалност.

Първата прото-специалност у нас – „Дефектология и социални грижи“, възниква в Софийския университет още през учебната 1991/1992 г. На 06.03.1996 г. с решение на Академичния съвет на Софийския университет е учредена катедра „Социална педагогика и социално дело“, чиято задача е да развива новата специалност Социална педагогика. През годините социалната педагогика се утвърди като привлекателна и желана специалност, която е акредитирана с много добра оценка до 2013 г., по която са се дипломирали около 2400 студенти (бакалаври и магистри), а 30 докторанти са защитили успешно дисертации. Учебната документация на специалността зададе модела, по който се изградиха учебните планове и програми на другите сродни специалности в страната.

Учебните планове претърпяха няколко модификации. Първият учебен план за бакалавърска степен на специалност „Социална педагогика“ в СУ действа от 1991 до 2000 година. Той е структуриран в две части с приблизително еднакъв хорариум, които осигуряват съответно обща широкопрофилна подготовка и специализации по съответните области на социалната практика. В общата част са застъпени най-силно педагогическите дисциплини – обща, социална и специална педагогика, следвани от философските (философия, социология, етика и културология), медицинските и психологическите науки (психология на личността, психология на развитието и социална психология). Значителен е и делът на общата икономическа теория, трудовото и социалното право и организацията на социалното дело. Специализациите са насочени към съответните потребители на образователни услуги – Социален патронаж,

Социално дело в детска и юношеска възраст и Преквалификация и пренасочване на работната сила. Магистърската степен има три програми: Социална превенция в детска и юношеска възраст, Девиантно поведение и ресоциализация в детска и юношеска възраст и Геронтология.

През учебната 1997/1998 година се въведе нов учебен план, който имаше нова концептуална схема, смисълът на която е всички социални педагози да имат базова подготовка, осигуряваща компетенции и възможност за реализация във всички области на социалната сфера. Това се осъществи, като бяха премахнати специализациите, а техните дисциплини в обобщен вид оформиха пет специализиращи блока, задължителни за всички студенти: Професионално развитие на работната сила, Работа с възрастни и стари хора, Социално-педагогическо консултиране и подпомагане, Педагогика на девиантното поведение, Педагогически съветник.

Въвеждането на кредитната система и потребностите на потребителите наложиха следващата промяна в учебния план на специалността през 2003 година. Чрез съкращаване на дисциплини и общото намаление на часовете в него се преодоля дублирането на учебното съдържание и се увеличи значително делът на избираемата и практическата подготовка на студентите. Утвърдиха се и нови магистърски програми. В момента специалността предлага пет магистърски програми, редовно и задочно обучение, към които има траен интерес: Мениджмънт на социално-педагогическите дейности; Педагогически съветник в училище; Консултиране и социално-педагогическа помощ за семейства; Социално-педагогическа работа с деца и юноши; Социално-възпитателна и пробационна дейност с правонарушители.

Другите превъплъщения на социалната педагогика като научна област и като професионална изява - компетенции и практика, са все още предмет на дебати сред научните кръгове у нас. И това е съвсем закономерно, като се има предвид, че социалната педагогика все още търси собствената си идентификация и позиция и все още си задава въпроса дали е любимото дете на педагогиката, дали е нейната доведена дъщеря или е обединителят на фамилията от педагогически науки? Аргументите „за“ и „против“ в това отношение отразяват както европейските практики, така и процесите на преосмисляне на научния статут на социалната педагогика, който не е изолиран от сродните процеси в Европа и от сродните проблеми, другите сродни науки като социалната психология, политологията, културологията и др.

Новото навлизане на социалната педагогика в научното поле у нас бе белязано с активна дискусия по въпроса за правото на самостоятел-

ното ѝ съществуване – и повечето от нас помнят тази дискусия през 80-те и 90-те години на 20. век. Защитните тези насочиха вниманието към необходимостта от открояване на науката за социалното възпитание и социалната интеграция, която да преодолее академичната традиция за разбирането на педагогиката като училищна педагогика, подготовка на учители и т. н. Така на социалната педагогика се делегира отговорната научна задача да представи педагогичното в широк социален контекст. Антитезите изразиха съмнения, свързани с условността на определението „социална“ и принципно верния, но провокативен и коварен като тълкуване аргумент, че всяка педагогика е „социална“. Съвременната представа за социалната педагогика като научно направление гравитира около два основни смислови подхода, които я представят съответно като: 1) дял (отрасъл) на педагогическата наука, който се занимава със социалното възпитание и социалната интеграция на деца, семейства и възрастни; 2) като интердисциплинарна и различна от традиционната педагогика област.

Един от основните проблеми около тези научни коментари е свързан с факта, че независимо от гледната точка все още е предстоящо съдържателното научно обосноваване на тематично-дисциплинните кръгове или дяловете на социалната педагогика. Мисълта, към която и аз насочвам вашето внимание, за социалната педагогика като интегративна наука, която да обединява „междунаучни, педагогически насочени дисциплини“, води към идеята за възможната ѝ позиция като метанаука, като теория и методология на социално-педагогическата дейност, която да осигури общия теоретичен модел, приложим към различните възможни проявления и сфери (вж. по-подробно С. Николаева, 2005, 11-12).

Що се отнася до професионалната изява на социалния педагог, изпъкват *три* важни *акцента*, които от своя страна правят сложна и трудна задачата за обосноваването на стандарти за професионална компетентност на социалния педагог.

Преди всичко това е фактът за необходимата разностранна подготовка и компетентност. В духа на изискванията на съвременното глобално и постмодерно общество, което налага глобални ценности, нови представи за социалност и морални норми за отношение към *другия*, се разкриват възможности за различни професионални превъплъщения на традиционните роли. Налице е промяна в социализационната ситуация. И това не е елитарно-академично и кабинетно умозрение, а факт, зад който стоят реални процеси. Кои са някои от тях? (вж. Проданов, 2006, 17-20):

➤ Налице е постмодерна социализационна ситуация, която се ха-

рактеризира с „нарастващ плурализъм, демокрация, мобилност и неограничен достъп до новини, информация и забавления. Човек е изправен пред множественост от убеждения, реалности, светогледи. Появява се общество, загубило вяра в абсолютните истини, в което индивидите трябва и могат да избират в какво вярват“.

➤ Отношенията между поколенията се променят и това поражда необходимостта от радикални промени и трансформация на възпитателния процес и води до *криза на възпитанието*. „Ако в традиционното общество ценности и образци се предават от най-възрастните към по-младите и миналото представлява висока ценност, ако в модерното общество значение придобива настоящето и образците на поведение на възрастните сега и в момента – родители, учители, политически лидери и пр., то постмодерната ситуация предполага криза на авторитетите и регулация на настоящето чрез очакванията за бъдещето.“ Така на практика много често се налага възрастните да копират и възпроизвеждат модела на младите, а строгите и традиционни образци на възпитание изчезват.

➤ Мястото на училището като фактор за социализация все повече се заема от медиите, интернет и другите съвременни начини и механизми за въздействие, които не са пряко обвързани с възпитанието, а имат за цел информацията, сензацията, анимацията и пазарната логика. Така приоритетната роля на възпитателния компонент на заобикалящата среда и в училището се заменя с второстепенна и той започва да се губи, да се разтваря във и чрез други социални полета, да се превъплъщава в нестандартни образи и модели.

➤ Нараства необходимостта и потребността от непрекъснато образование, обучение и квалификация. Тези процеси от ограничени във времето на човешкия живот се превръщат в перманентни и се разполагат и активират в различни етапи и възрастови периоди. „Няма ги предходните граници на подготвителен и завършен етап на социализация, а в различни периоди имаме социализационни, десоциализационни и ресоциализационни процеси. При това възрастното поколение, поради бързото остаряване на знанията и квалификацията, може да се окаже подесоциализирано от някои млади хора.“

➤ Налице е *криза в семейството*. Появява се феноменът на т. нар. „постмодерно семейство“, което според Шортър има три важни характеристики: „безразличие на подрастващия към идентичността на семейството; нестабилност на живота на семейната двойка; разрушаване на представата за нуклеарното семейство като „гнездо“ в резултат от еманципацията на жената и включването ѝ в публични дейности и

кариера.“ Семейната история се развива в средата на непрекъснатата и бърза промяна на социалните, физическите и символните контексти, в които е включено семейството. Семейният живот става все по-опосредстван, контактите – все повече електронно зависими (чрез Skype, Facebook и др.), а конфликтите са все повече символни и виртуално опосредени, отколкото физически. Българското семейство като че ли губи контрола над децата си и битката с електронните технологии. Захвърлени в хиперпространството, децата и младежите имат дефицит на внимание и грижа и най-лесният начин да привлекат вниманието се оказват агресията, насилието, чалга-поведението. Тези опасни тенденции, породени от културата на бедността, започват да се превръщат в еталон за псевдосоциализиране на една субкултурна общност, която става масова, започват да се налагат модели на поведение, които се ръководят единствено от принизения вкус и криворазбраната свобода. И ако социалната педагогика има мисия, то една от най-важните ѝ роли е противодействието на тези опасни процеси и утвърждаването на духовността и високите морални ценности.

Вторият основен акцент по отношение на професионалната реализация, който може би е най-важният за днешната ни среща и по който бих искала да чуя вашите становища, е фактът, че професията „социален педагог“ у нас не е регламентирана официално. Този парадокс между потребностите на пазара на труда и нормативното им разрешаване често отрежда на социалния педагог понякога второстепенна роля и неравностойна конкуренция по отношение на възможността за реализация в сфери, които са приоритетно социално-педагогически – съветник, консултант и експерт в системата на МВР, ДОВДЛРГ, МОМН, МТСП, комисиите за борба с противообществените прояви, училищата, пробационните служби и др.

И третият акцент е свързан с въпроса за приликите и различията между социалния педагог и социалния работник (респ. между специалностите Социална педагогика и Социални дейности). Известно е, че този въпрос има различни традиции и различни решения в съвременната европейска практика. Отговорът му се търси във възможните три подхода към дейността и компетенциите на социалния педагог и социалния работник, всеки от които има своите съответни основания (вж. по-подробно Н. Петрова, 2005, 335–339):

- Това са различни специалисти и различни професии. В това аргументативно поле социалният педагог се мисли предимно като специалист по социално и извънучилищно възпитание;
- Това е една и съща професия с различни наименования;

➤ Това са субординирани специалисти, като социалният педагог е вид социален работник (социален асистент, аниматор, консултант и т. н.), който интервенира предимно личностна промяна.

Аз бих допълнила тези подходи с разбирането за социалния педагог като евентуален и възможен социален работник, но и още нещо. Професионалното поле на социалния педагог и социалния работник у нас се припокриват в значителна степен, но имат и самостоятелни акценти, свързани – едното (на социалния работник) повече с грижата, услугата, медиацията, а другото (на социалния педагог) – с превенцията, възпитанието, консултирането и съветването. Опасностите тук са свързани с механичния пренос на чужди модели и професионални компетенции, които някак опростяват смисъла на социално-педагогическата работа и свеждат възпитанието до „услуга“. Дебатът в това отношение остава открит и обвързан както с позицията на социалната педагогика в номенклатурата на научните специалности, така и с научно-преподавателската среда, в която се конструират и съществуват двете специалности – *Социална педагогика* и *Социални дейности*.

На базата на този своеобразен анализ, без претенции за изчерпателност, могат да се систематизират приоритетните перспективи на социално-педагогическата научна и практическа дейност:

1. Да се утвърди и ясно да се регламентира позицията на социалния педагог в образователните институции, като освен в училище (като педагогически съветник) се осигури и нормативно да се гарантира присъствието на социален педагог в детските градини и предучилищните заведения, домовете за възрастни хора, домовете за деца, лишени от родителска грижа, детските педагогически стаи и др. Особено актуален е въпросът за регламентираното присъствие на социалните педагози в екипите за диагностика и осъществяване на интеграцията на деца с увреждания и специални образователни потребности.

2. Да се регламентира приоритетната пригодност и позицията на социалния педагог в местата за превенция и превъзпитание – детски педагогически стаи, центрове за пробация, социални домове. Тук е нишата за изява на социалните педагози във все още новите за българската практика форми на приемната грижа, реинтеграцията на децата в семейството и др. под.

3. Социалният педагог да бъде реално въввлечен в процеса на социалното възпитание на обществото и проявите на социалност като аниматор и консултант на гражданската активност по отделни значими за обществото теми и проблеми. В този контекст е особено важен въпросът за *отговорното родителство*, разбирано не само като подготовка,

но и като умения за родителстване и най-вече като отговорност.

4. Необходимо е активизиране на усилията за утвърждаване и популяризиране на възможностите на социално-педагогическата консултативна помощ и съветване при решаването на проблемни, кризисни или конфликтни ситуации. Една перспективна възможност е използването на базата на Университета за създаването на реално действащи диагностични и консултативно-терапевтични центрове и кабинети, в които да могат да практикуват и студенти. Назряла е необходимостта и от между-университетски центрове, в които да се обединят усилията на различни специалисти както от академичните среди, така и от практиката, частния сектор, НПО и др., които да осъществяват подготовка, квалификация и лицензиране за работа с рискови групи, лица и семейства. Важен акцент в това направление е и конкретната мобилна помощ на място при кризисни ситуации, за деца и семейства в риск, за превенция на аморално и престъпно поведение при малолетни и непълнолетни.

5. Една необходима перспектива, в която присъствието на социално-педагогическия коментар и практическото участие е безспорно необходимо, е и въпросът за влиянието на средствата за масова информация. Това е област, в която проблемите са изключително много и особено актуални. Същевременно необходимите компетенции са свързани с различни професионални сфери. От професионални отговори и коментари по отношение на възпитанието и социалната превенция се нуждаят редица въпроси, които ежедневно ни поставя случващото се в т. нар. медийно пространство.

Такъв въпрос например е дали тезата за ценностната неутралност на медиите и за представяне на живота „такъв, какъвто е“ е приемлива? (вж. Проданов, 2006, 27–28). Факт е, че напоследък у нас се утвърждава едно, на практика освободено от идеята за ценности и морална мисия, разбиране за журналистиката, която етиkira своя безпристрастен професионализъм чрез представянето на живота „такъв, какъвто е“. Вярно е, че в живота има всичко – и добро и зло, и красота, и пошлост. Следвайки този принцип, всяка уродливост може да влезе в медията и да стане сензация. Проблемът е не в това, а във факта, че в медията тази уродливост има вече друг живот, подчинен на стремежа от милиардите контексти да се извлече най-примамливото (и най-атрактивното) за зрителя или читателя. И ако преди време механизмите на медиите бяха подчинени на идеологически и възпитателни (дисциплиниращи) стандарти, днес това са пазарните механизми на постмодерния свят, конкуренцията, надпреварата в продажбата на информацията, което като цяло “не действа социализиращо на младите поколения“ (пак там). В от-

делния житейски факт обаче, в конкретната кауза е налице потенциалът за *социалност*, който медията може и трябва да извлече, да открие и анимира.

Други питання възникват във връзка с медийната ситуация в контекста на изобилието от кабелни канали, печатни издания, кино, интернет и др., при която доскорошното *възпитание чрез образци се заменя с възпитание чрез звезди* (пак там, с. 28). И ако при първото е приоритетен моралният компонент (независимо дали истински или илюзорен, дисциплинарен, идеологически), при второто моралните измерения липсват, защото доминира публичната известност, фактът доколко някой е успял (или пожелал) да попадне в публичното пространство и да стане известен. В контекста на тази ситуация е особено актуален и един друг дискурс на „звездното въздействие“ – моделирането на агресивно, сексуално и чалга поведение. Насилието и чалга-културата в медиите предизвикват постоянна критика, въпреки че те не ги създават директно. Проблемът е, че чрез медиите тези процеси се усилват и ускоряват посредством обратната връзка с реалните събития и взаимодействието с другите фактори на средата.

Отговорите на тези въпроси очертават желаната и възможна перспектива за специалисти, които да са анализатори и експерти по въпросите на медийната култура и по-конкретно – за социализиращите и десоциализиращите механизми на медиите. В рамките на тази перспектива е и възможността за бъдеща подготовка на профилирани специалисти по *Медийна социална педагогика*.

6. Особено важен е и акцентът, свързан с традициите и особеностите на българския национален характер, с конкретните характеристики на възпитателния потенциал на българското общество и спецификата и развоя на обществените възпитателни системи у нас. В рамките на тази перспектива се вписват етнопедагогическата проблематика и историята на социално-възпитателните учения и практики. Тук е мястото да се апелира и за неотложната необходимост от изготвянето на национална стратегия за възпитанието и ценностите на българина.

7. Социалната педагогика се нуждае и от подкрепата и сътрудничеството на Българската православна църква. Ако се вгледаме в нашия опит и българската традиция не можем да не отбележим ролята на религията за социалното възпитание и да не открием социалната служба на църквата. Наложителна е съвременната ѝ трансформация в съвместни дейности за духовна подкрепа и помощ на различните рискови групи. Назряла е и необходимостта от съвместна подготовка на богослови, социални педагози и социални работници като специалисти по *Религи-*

озна социална педагогика. Защото ядрото на професионалната компетентност при работата с хора и помагащите професии е духовността, хуманното отношение, чувството за социалност, професионализмът, подчинен на човешкото и насочен към конструирането на една по-съвършена човечност.

Това са само част от значимите перспективи и предизвикателствата на съвременната социализационна ситуация пред социалната педагогика и социалните педагози. Приоритетната ориентация към европейските изисквания и тенденциите за развитие на общоевропейското образователно пространство, идеите на Болонската декларация от 1999 г. и европейският опит са ориентири за конкретни усилия и изследвания. Но те не биха имали стойност, ако не се обърнем към традицията, към българския опит и българската идентичност на социалната педагогика като наука, академична дисциплина и професионална сфера.

В заключение: Предизвикателствата, които съвременността отправя към възпитанието и социалната педагогика, могат само да мобилизират професионалиста за ориентация на усилията да се наложи публичният имидж на социалния педагог и то чрез най-важните му роли – на социален възпитател, аниматор и съветник.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бояджиева, Н. Консултирането в университетската подготовка на специалисти в социалната сфера. – В сб.: Висшето педагогическо образование. Проблеми, постижения, тенденции. С., 2005, 326-334.
2. Градев, Д. Културата на бедността ражда насилие. – В. Монитор, 18.10.2006.
3. Манов, В. Социално-педагогическите идеи в историята на педагогиката. – Учител, г. XII, 1905, кн. VII, 518-531.
4. Николаева, С. Социалната педагогика – понятийни употреби и смислови граници. – Педагогика, 2005, кн. 11.
5. Петрова, Н. Социалният педагог е или не е социален работник? – В сб.: Висшето ..., пос. изд., 335-340.
6. Пиронкова, М. Социалната педагогика в университетското образование. – В сб.: Висшето ..., пос. изд., 398-401.
7. Проданов, В. От модерна към постмодерна ситуация в морала и социализацията на децата и младежта. – В сб.: Морал и социализация на децата и младежите в България. С., 2006, 13-36.
8. Саунджиева, К. Възгледи за социалната педагогика в българския периодичен печат в края на XIX и началото на XX век. ГСУ, Т. 91, 2001, 25-42.
9. Тодоров, Т. Социално възпитание и проповед. С., 1948.
10. Ritscher, W. Einführung in die systematische Soziale Arbeit mit Familien. Heidelberg: Carl-Auer Verlag, 2006.
11. Shorter, E. The Making of the Modern Family. New York: Basic Books, 1975.